

FONT MÁRTA

A Pszkovi Jogkönyv: kijevi hagyományok és nyugati hatások

The Pskov Judicial Charter: Kievan Traditions and Western Influences

The settlement of Pskov (Pleskau) was formulated in the North-western corner of Kievan Rus'. Due to the smallness of the territory belonging to the city and its less important role in the Baltic trade, it was considered the „younger brother” of Novgorod. That is why fewer attention was given to Pskov in historiography. As a result of its border-position, Pskov was connected more loosely to the other regions of the Rus', compared to Novgorod, and from its early existence was more under the influence of its Western neighbours, such as Lithuania, Livonia and Hanseatic League. This position left its mark on Pskov society and its legislation.

Pszkov a Rusz északnyugati részén kialakult város, amelynek sorsa hosszú időn keresztül összefonódott Novgorodéval. A Baltikum kereskedelmében Novgorodhoz hasonló szerepet játszott, mint a Hanza kereskedőhálózat keleti láncszeme. Novgorodtól való függetlenedése hosszú folyamat volt. Az vezetett a sikerhez, hogy Pszkov hosszú ideig a maga javára tudta fordítani a körülötte formálódó különböző hatalmi érdekek egymásnak feszülését. A Német Lovagrend és Litvánia közelsége azonban nemcsak veszélyt jelentett, hanem azt is, hogy olyan szokások is megjelentek, amelyek a Rusz más részén ismeretlenek voltak. Ebbe enged betekintést az a sajátos jogi szabályozás, amelyet a Pszkovi Jogkönyv (PSG) tár elénk.

Pszkov – a település kialakulásától az önállóság megszűnéséig

Pszkov (ókeletiszláv Пльсков, ebből származik a német változat: Pleskau) a település nevével megegyező nevű tótól délkeletre, kb. 17 kilométernyire fekszik. A település magja a Velikaja és a Pszkova folyók találkozásánál emelkedő 15–17 m magas platón található. Elhelyezkedése tipikus, a térség többi korai településéhez hasonló: a korai központ kis területű, a folyók találkozásában emelkedő magasla-

ton jött létre, amely három oldalról jól védhető. Pszkov korai területe nem lehetett több három hektárnál. A település kezdetei a 9. századra nyúlnak vissza, finnugor, szláv és skandináv népesség lakta.¹ A település korai voltáról és skandináv lakóiról ad hírt a *Régmúlt idők elbeszélése*: Pszkóból származott Olga fejedelemszszony, aki a térség adóztatását megszervezte.² A régióban kezdetben fontosabb szerepet játszott Izborszk, amely a „varégek hívása” történetben szerepel – aligha véletlenül.³ A kereskedelem ütőere a „varégoztól a görögökig” vezető víziút volt, amelynek a déli szakaszát a Dnyeper alkotta. Az út északi részén két fő ág alakult ki: az egyik a Finn-öböltől a Néva, Ladoga-tó, Volhov, Ilmeny-tó, Lovaty vonalon csatlakozott a Dnyeperhez (Szmolenszk környékén); a másik a Rigai-öböltől a Nyugati-Dvinán (Daugava) át érte el a Dnyepert (Polock érintésével). Mindkettő előnye, hogy viszonylag kis szakaszon kellett a hajókat egy-egy szárazföldi részen (volok) átvontatni.⁴ Az utóbbinak egy mellékvonala volt, amely a Finn-öbölből a Narva folyón, a Csud-tavon (Peipussee), a Pszkovi-tavon és a Velikaja folyón át érte el a Nyugati-Dvinát. Pszkov ennek köszönhette a gazdasági központ szerepét. Izborszk kedvezőtlenebb fekvése miatt hátrányba került.

Pszkov gazdasági szerepe a település növekedésén figyelhető meg. A régészeti feltárások nyomán megállapítható, hogy a 11. század közepére kialakult a vár melletti váralja rész, amellyel a település 15 hektár nagyságúra nőtt. Ez a terület a 12. század végére megduplázódott, ekkor népesült be a Pszkova folyón túli Zapszkovje és a Velikaja túlsó részén a Zavelicsje városrész.⁵ Pszkov regionális központtá vált, átvette Izborszk szerepét, hozzá tartozott a Velikaja mentén kiemelkedő Osztrov is. A pszkovi terület korai települései voltak Voronacs, Velje, Kolozse, Opocska és Kotyelno. A 15. századból továbbiakat ismerünk: Gdov, Vibor, Vrev, Vologyimirec, Kobilje, Krasznyj és Visgorod.⁶ A kereskedelem elképzelhetetlen volt a környék bekapcsolása nélkül, mivel az exportban az erdei javak, a prémek, a viasz és a méz játszották a fő szerepet. A behozott javak között a textíliák, a nemesfém és az ékszerek voltak a legfontosabbak.⁷ Pszkov közvetítő szerepet játszott Novgorod és Litvánia, később Moszkva nyugat felé irányuló kereskedelmében.⁸

¹ LexMA VII. 311.; Mühle 1991. 165.; a régészeti kutatás eredményeiről I. Jakovleva – Salmina – Koroleva 2017. 146–169.

² RIE 38, 59.; Bölcs Jaroszlav pedig ott záratta börtönbe egyik testvérét. RIE. 116.; Franklin – Shepard 1996. 133–134., 188.

³ RIE 31.; Ha a krónika keletkezési idejét figyelembe vesszük, akkor a fontossági sorrend még a 12. század elején is hasonló volt.; Curta 2019. I. 283–284.; Izborszk régészeti kutatásának eredményeiről I. Lopatin 2017. 130–145.

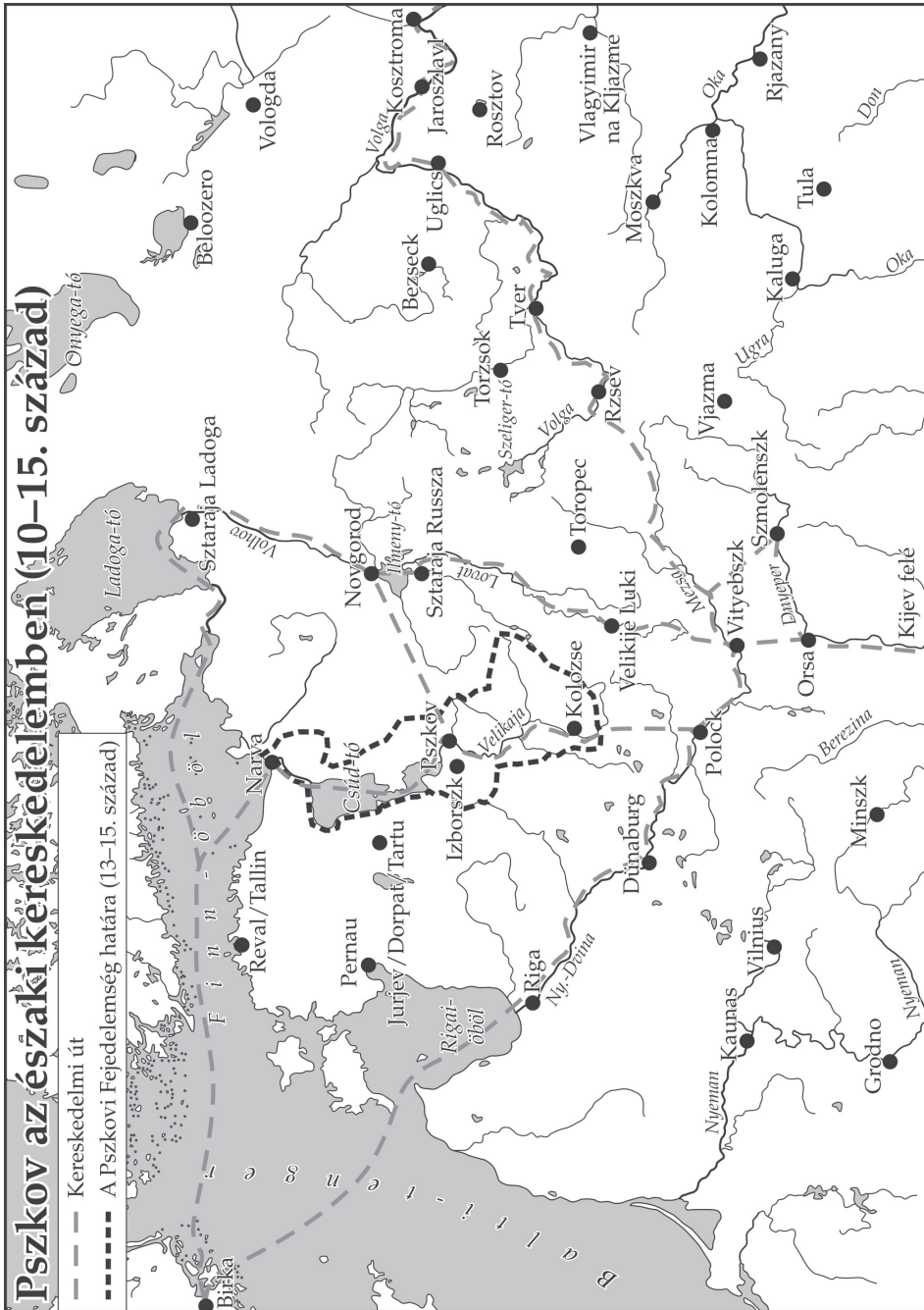
⁴ Polgár 2019. 73–74.

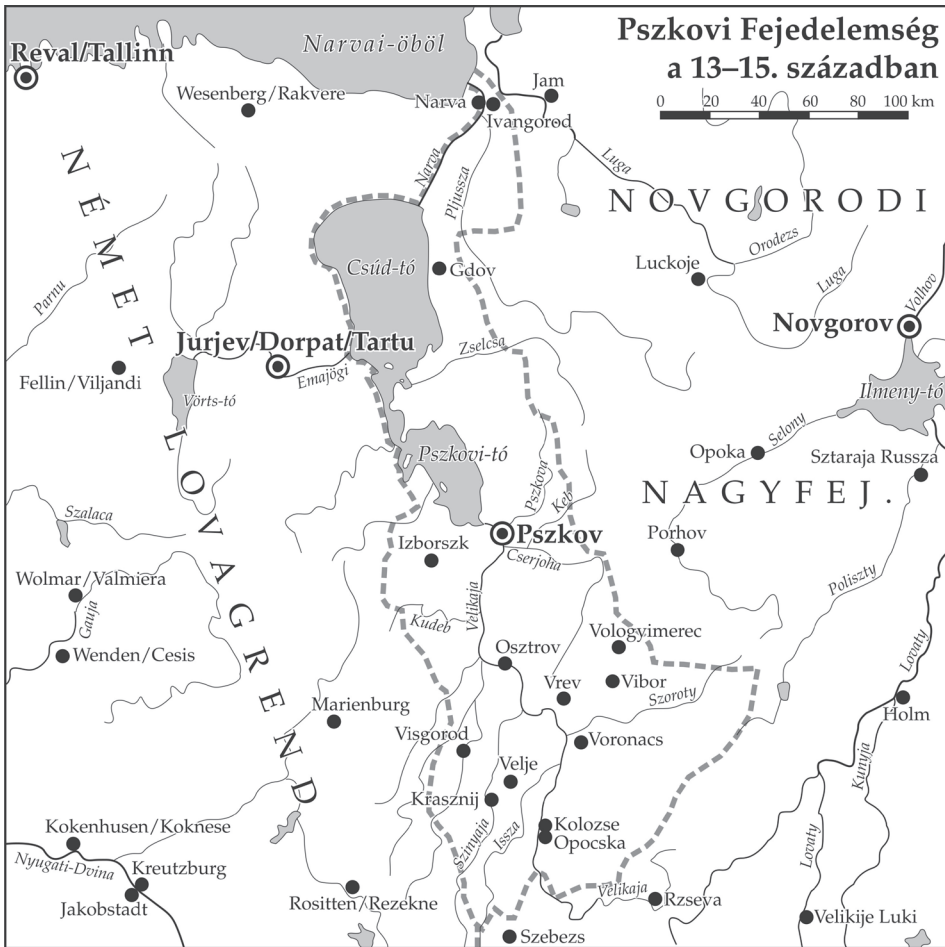
⁵ Mühle 1991. 285–286.

⁶ Naszonov 1951. 81–87.; Pickhan 1992. 300.; Baranowski 2008. 14.

⁷ Polgár 2019. 15–66.

⁸ Goehrke 1981. 480.; Kollmann 2000. 780–781.

Pszkov a Novgorodhoz tartozó terület nyugati határán fekszik. A 12. század végén a Baltikumban megtelepedő Lívóniai Kardtestvérek 1201-ben megalapították Riga, 1213-ban Dorpat (Tartu) püspökségét. Terjeszkedtek az észtek és a litvánok által lakott területen. Novgorod számára veszélyt a Kardtestvérek és a Német Lovagrend egyesülése (1236) jelentett, amikor a határmenti Pszkovot megtámadták.⁹ Az 1242. április 5-én lezajlott ún. jégcsata a novgorodiak győelmét hozta.¹⁰ Gertrud Pickhan úgy vélekedik, hogy ezt követően kezdődött az a folyamat, amely Pszkovnak Novgorodtól való függetlenedését eredményezte.¹¹ Novgorod és Pszkov szemben-

⁹ Hunyadi - Pósn 2011. 98–102.

¹⁰ Selart 2015. 127–170.; Isoaho 2006. 67–78.

¹¹ LexMA VII. 301–311. (Pickhan, Gertrud)

állítására korábbi példa is akad. 1136-ot követően, amikor a novgorodiak elkergették a Kijevből küldött fejedelmet, Vsevolod Msztyiszlavicsot, Novgorod függetlenné vált Kijevtől, és maga választotta fejedelmeit.¹² A Novgorodból elűzött fejedelmet a következő évben a pszkoviak hívták magukhoz, aki haláláig Pszkov élén maradt.¹³ A kutatók egy része innen datálja Pszkov függetlenségének kezdetét.¹⁴

Novgorodban és Pszkovban is – mint a 12. századi Rusz számos központjában – megerősödött a vecsének nevezett terület befolyása. A vecse (вѣче / вѣще / вѣце) szó eredete a 'veščati' (вѣщати) 'beszélni, hírül adni, megígérni' igéből származik.¹⁵ Tartalmát tekintve pedig egy 'népgyűlés', amelyen a település és a hozzá tartozó terület (szabad) lakosai vettek részt, nyilvánítottak véleményt és hoztak döntéseket (pl. a fejedelem személyéről). A vecse létszámára vonatkozóan nincsenek adatok, de az biztosra vehető, hogy a pszkovi vecse a novgorodinál nagyságrendekkel kisebb létszámú lehetett. Novgorod területe északi, északkeleti irányban folyamatosan növekedett, kialakult az öt területbe szervezett adminisztratív körzete, az ún. pjatynák.¹⁶ Pszkovban erről nem tudunk, hiszen területe egy keskeny sávra terjedt ki. Pszkov terjeszkedésének gátat szabtak szomszédai, Novgorod, Szmolenszk, Tver és Moszkva, valamint a Német Lovagrend és a megerősödő Litvánia. Pszkov függetlenségének garanciája a szomszédok közötti lavírozás volt: Novgoroddal szemben Litvánia befolyásának engedett, később Tverrel szemben Moszkvát részesítette előnyben. Ez addig volt tartható, amíg valamelyik szomszédja nem erősödött meg annyira, hogy Pszkov függetlenségét fenyegetse.

Pszkov *de facto* önállósága a 13. század végén következett be,¹⁷ amikor a litván dinasztiaiból hívtak fejedelmet. Dovmant (Daumantas) volt az első egyike, aki a keleti szláv szomszédságban megvetette lábát. Számára Pszkov hívása azt jelentette, hogy biztos hátszínigot tudva maga mögött kimaradhatott a litván dinasztikus küzdelmekből. 1266-tól haláláig (1299) Pszkov fejedelme maradt. Dovmant nevét viseli egy városrész, amely ezidőben keletkezett. Nagy valószínűséggel a krónikairás is az ő ideje alatt indult meg.¹⁸ Pszkov és Novgorod különállását a két város közötti szerződés, a bolotovói egyezmény deklarálta 1342-ben (vagy 1348-ban).¹⁹ Novgorod lemondott arról, hogy tisztségviselőt (poszadnyik) küldjön Pszkovba és

¹² Gyóni 2018. 170-175.

¹³ NPL 209-210.; Franklin - Shepard 1996. 343.

¹⁴ Naszonov 1951. 117.; Janyin 1992.

¹⁵ Szreznjevskij I. 501-502.; LexMA VIII. 1438-1440. (Angermann, Norbert)

¹⁶ Birnbaum 1981. 55-81.

¹⁷ L. Goehrke 1981. 452.

¹⁸ EMC II. 1244-1245. (Gippius, Alexei A.); Dovmant személyéről egy hagiografikus jellegű elbeszélést őrzött meg a pszkovi krónikairás (PSZRL V. 1-46.), amelyet többször önálló szöveggént is publikáltak. l. pl. PLDR 1981. 50-57.; magyar fordításban részletei olvashatók: Szili 2005. 83-86.

¹⁹ Legkorábban a 15. század végi moszkvai évkönyv említi. l. PSZRL XXV. 177.; Janin 1992.; Baranowski 2008. 12.; Valerov 2004. 260-270.; Gyóni 2018. 234-235.

rajta keresztül befolyást gyakoroljon a település ügyeire. A novgorodi érsek pedig, akinek joghatósága alá Pszkov tartozott, nem bízhatta helyi képviselőjét novgorodi illetőségű személyre.²⁰

Pszkov ekkor ismét litván fejedelmet választott, Olgerd (1345–1377) egyik fiát. A 13. század végi helyzettől eltérően, ekkor egy jelentősen megerősödött Litvánia állt a háttérben, ami szükségszerűen a litván befolyás növekedését eredményezte. Pszkov kárvallottja lett Litvánia és a Német Lovagrend, illetve Litvánia és Moszkva összecsapásainak. Például, amikor az 1426. évi hadjárat idején a litvánok adófizetésre kötelezték.²¹ Pszkov helyzetét befolyásolta a keleti határainál Tver és Moszkva vetélkedése, amelyben az utóbbi mellé csatlakozott. A 15. században a függetlenség egyre kevésbé volt tartható: a moszkvai fejedelem, II. Vaszilij (1425–1462) előbb hűségesküt követelt, majd 1442-ben a pszkovi vecse megkerülésével akart

²⁰ A térkép Mühle 1995. 318–319. és Jakovleva – Salmina – Koroleva 2017. 150. alapján készült.

²¹ Hellmann 1981. 756–762.; Baranowski 2008. 13.

fejedelmet állítani. 1499-ben III. Ivánnal (1462–1505) megállapodást kötöttek, amelyben még meg tudták őrizni a szabadság bizonyos elemeit. 1510-ben III. Vaszilij (1505–1533) bevonult a városba, és a terület egy bizonyos részét ki kellett üríteni az oda telepítendő moszkvaiak számára.²²

Mind Novgorod, mind Pszkov berendezkedésében meghatározó lett a vecse működése, ami a 12. század során a Rusz egészére jellemző volt. A vecse és a fejedelem viszonyában az északi régióban már ekkor is a vecse akarata érvényesült. A regionális különbségek a 13. század közepétől felerősödtek.²³ Novgorod mentes volt a mongol jelenléttől és sikerrel szállt szembe a svéd, a litván és a lovagrendi terjeszkedési kísérletekkel. Önállóságát fejezte ki a krónikák szóhasználata: „Novgorod Nagyságos Úr” (Господин Великий Новгород), amit a szakirodalom is átvett. Pszkov függetlenedése után ugyancsak használható lenne ez a kifejezés, amit monográfusa, Gertrud Pickhan meg is tett (Gospodin Pskov).²⁴ Pszkov nemcsak a terület nagyságában különbözött Novgorodtól. A földrajzi adottságokból adódóan az agrárgazdaságnak nagyobb súlya volt, így az éhínségeket gyorsabban leküzdötték.²⁵ Mind Novgorod, mind Pszkov az adóként begyűjtött javakkal kapcsolódott be a kereskedelembe. Árucikkeiket a Hanza német kereskedői továbbították,²⁶ akikkel Novgorod már a 12. század végén szerződést kötött.²⁷ A Balti-tenger partján fekvő Reval (Tallin) és Riga, valamint Gotland szigete közvetítette a novgorodi és pszkovi árukat. A nagyságrendre vonatkozó néhány példa: 1311-ben Pszkov ötvenezer prémet adott át a német kereskedőknek, 1405-ben Rigában négy százötvenezer prémet és 1435 font viaszt raktak hajóra.²⁸

Másképp alakult a vecse és a fejedelem kapcsolata Novgorodban és Pszkovban (l. alább), az utóbbiban a fejedelem nem volt kizárva a város életéből. Szembetűnő, hogy Pszkovban nem tapasztalható az elégedetlenségnek felkelésekben való megnyilvánulása, a bojár csoportok kisebb száma miatt konszenzus teremtődött.²⁹ Ez a békés egyensúly borult fel a 15. század végén, amikor a Moszkva-barát bojárcsoport vette kezébe az irányítást.

²² Goehrke 1981. 456–460.

²³ Font 1998. 124.

²⁴ Pickhan 1992.

²⁵ Goehrke 1981. 474.

²⁶ Az északnyugati Ruszról fennmaradt egy flamand utazó, Guillebert de Lannoy (1386–1462) leírása. Lannoy 1413-ban járt Novgorodban és Pszkovban, beszámolója főleg az előbbiről szól. Részleges magyar fordításának Pszkovot érintő részét l. Szili 2005. 88.

²⁷ GVNP 55–56.; magyarul l. pl. Szili 2005. 55–56.

²⁸ Kollmann 2000. 781.

²⁹ Kollmann 2000. 782.

Jogi előzmények: a kijevi törvényalkotás és forrásai – kódexek, kéziratok, kompilációk

A Kijevi Rusz törvényeit kései kéziratok őrizték meg. A ma ismert, legkorábbi kódexek a 14. század végéről származnak, a széttagoaltság idejéből. A számos, különböző helyen keletkezett kézirat közös gyökerei kimutathatók, de egyben a regionális eltérések is tetten érhetők. A tradíció szempontjából megkülönböztethető a szokásjog (*Zakon russzkij / Закон русский*), és a délszláv (bolgár, szerb) közvetítéssel a Ruszba eljutott, egyházi szláv nyelvre fordított bizánci jogi szövegek kompilációja.³⁰

A szláv nyelvű szakirodalom fogalomhasználata nem könnyíti az eligazodást, hiszen a különböző kéziratok keletkezéstörténetének rekonstrukciója nyomán születnek más nyelvre nehezen lefordítható fogalmak. Például a *szvod*, *izvod* (*свод, извод*), amelyek a másutt is ismert fogalmi meghatározások mellett szerepelnek; mint a csoport (*gruppa / группа*), ág (*vetv' / ветвь*), másolat (*szpizszok / список*), archetípus (*arhetyp / архетип*).³¹ A jogi szövegek tartalmi leírása során alkalmazott fogalomhasználat is különbözik az európai latin kultúrkörben használatostól. Ez alapvetően a szláv nyelvű írásbeliség következménye: *usztav*, *zakon*, *pravda* (*устав, закон, правда*). A *zakon* a 'szokás, tradíció, szokásjog' értelmű (l. a mai *obicsaj / обычай* jelentését), az ókeletiszláv *pokon* (*нокон*) pedig a görög *nomos*-nak felel meg.³² Az *ustav* jelentése 'rend, rendelkezés', és általában a hitvilággal kapcsolatos fogalom,³³ míg a *pravda* a *praviti* ('elrendelni') ige származéka és általában 'szabály' értelmű.³⁴

A törvények különböző tartalmú szövegekkel kompilálva kerültek a kódexekbe, sokszor a narratív források (*letopiszek / летопись*) közé ékelve.³⁵ A 12. század elején keletkezett, de csak 14. század végi másolatban fennmaradt *Régmúlt idők elbeszélése* (*Poveszty vremennih let / Повесть временных лет*, legrégebbi kézírata 1377-ből származik) őrizte meg a Rusz és Bizánc közötti szerződéses szövegét,³⁶ amelyet a 10. századi események mellé helyezett a 12. század elejének krónikása. A 912., 944. és 971. év alatt rögzített szerződések szövege különböző, de minden esetben utal arra, hogy a krónikás valahonnét másolta. A szerződések azt rögzítették, hogy a Bizáncban tevékenykedő ruszbeli kereskedők ügyében a Rusz szokása, a 'Rusz törvénye szerint' (*no русскому закону*) kell eljárni. A szokásjog elemei

³⁰ Kaiser 1980. 46-50.; Feldbrugge 2009. 125-130.; Weickhardt 1995.

³¹ Kaiser 1992. 129-138.

³² Szreznyevszkij 1902. I. 922-923.

³³ Szreznyevszkij 1902. III. 1277-1279.

³⁴ Szreznyevszkij 1902. II. 1343., 1345-1346.; Font 2005a. 72-73.

³⁵ Juskov 1950. 27-33.; Zimin 1999. 31-52.; Feldbrugge 2009. xv-xvii.

³⁶ RIE 39-41., 41-46., 51-55., 68-69.; Malingoudi 1994.

részben skandináv eredetűek,³⁷ részben a szlávokhoz köthetők. A *Zakon Russzkij* bizonyosan nem írásban rögzített kodifikációra utal.³⁸

A Rusz északnyugati részén a világi ügyekkel kapcsolatos jogi dokumentumok kétféle típusban folytatódtak. Az egyiket a kereskedelmi megállapodások jelentik, ebben az északnyugati terület kereskedővárosai (Novgorod, Pszkov, Szmolenszk, Polock) voltak érintettek.³⁹ Megállapodásaik a Balti-tengeri kereskedelemről szólnak, amely a Hanza városok közül elsősorban Lübecket érintette, valamint a Balti-tenger parti Rigát. A másik a *Russzkaja Pravda* (*Русская Правда*) hagyománya.

Bölcs Jaroszlav idején (1019–1054) rögzítették először írásban a szokásjog bizonyos elemeit, a törvénykönyv (*Pravda*) feltehetőleg a nagyfejedelem uralkodásának második felében keletkezett.⁴⁰ Az eredeti szöveget nem ismerjük, mivel a 11–12. század folyamán több változtatáson esett át, amely a későbbi kéziratokban is módosult. Jaroszlav kodifikációja az ún. *Rövid Pravda* (*Краткая Правда*), amelynek csak egy-egy passzusát lehet elválasztani a fiai idején, 1072 körül készült kiegészítéseitől.⁴¹

A *Russzkaja Pravda* néven ismert törvény az alábbi elemekből áll:⁴²

Rövid (*Kratkaja*) Pravda (11. század második fele)

- Bölc Jaroszlav nevéhez köthető Pravda (1030–1040-es évekből, kérdés van-e korábbi, Novgorodban keletkezett része, mivel az Első Novgorodi Évkönyv (NPL) 1016. évéhez rögzítve őrzött meg egy változatot)
- Jaroszlav fiainak Pravdája (1072 körül)
- az ún. novgorodi paragrafusok, speciális novgorodi rendelkezések a 'hídépítő ácsokról' (*mosztnyik / мостник*) és az adószedők (*virnyik / вирник*) ellátásáról (*покон вирный*)

Bővebb (*Prosztrannaja / Пространная*) Pravda (12–13. század fordulója)

- Rövid Pravda
- Vlagyimir Monomah (1113–1125) rendelkezései
- a 12–13. századi kiegészítések

Rövidített (*Szokrascsonnaaja / Сокращенная*) Pravda

³⁷ Stein-Wilkeshuis 1991.

³⁸ Más véleményen van Szverdlov 1988. 8–11.

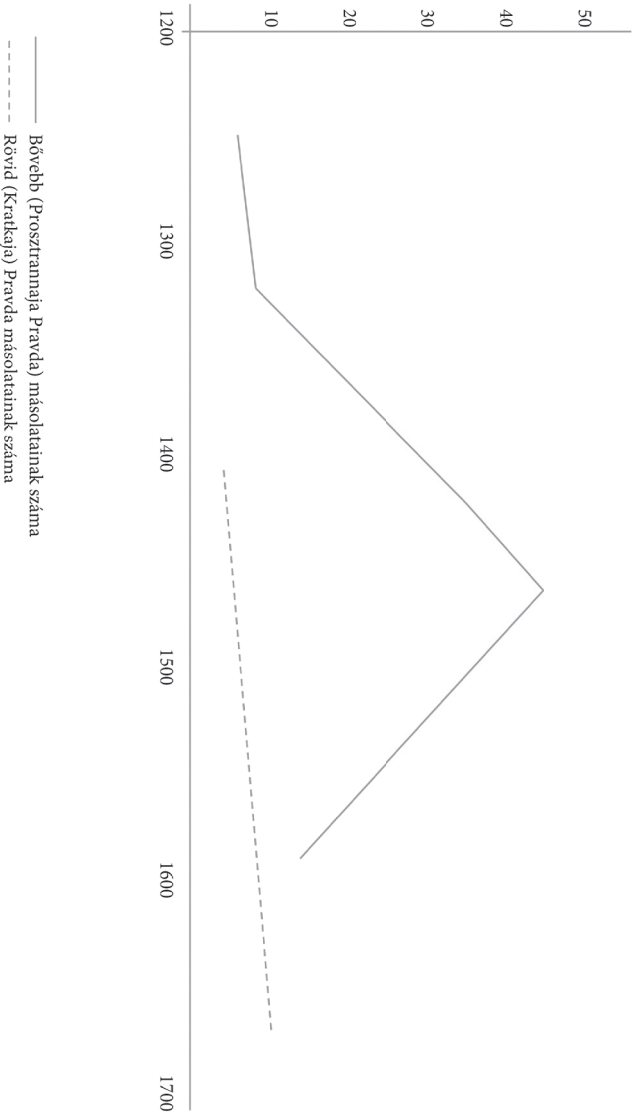
³⁹ Scsapov 1976. 140–181.; Zimin 1999. 279–320.; Angermann – Friedland 2002; Graichen – Hammel-Kiesow 2013. 49–63.

⁴⁰ MRL 15.; Font 1998. 48.

⁴¹ Juskov 1950. 199–201., 341–346.; Larin 1975. 52–94.; Kaiser 1980. 60–61.; Kaiser 1992. 14–44.; Baranowski 2005. 13–43. (Text)

⁴² Jelen tanulmányban figyelembe vett kiadásai: Zakonodatyzsztvo 27–129.; Kaiser 1992. 14–40.; Baranowski 2005; a forrásról l. Feldbrugge 1977; Baranowski 2000; Font 2000; Font 2005b.

1. ábra: A Pravda fennmaradt kéziratainak száma

Forrás: Kaiser 1980. 45.

A világi törvényektől elkülönülten rögzítették a 11. században az egyházi rendelkezéseket, Vlagyimir és Bölcs Jaroszlav nagyfejedelemek egyházi szabályzatait (*usztav*),⁴³ amelyek számos kódexben és szövegváltozatban maradtak fenn. A legkorábbiak Novgorodban. A korai kódexek kevesebb számú passzusból álló *usztav*-ot jelenítenek meg, a bővülés későbbi átfogalmazást sejtet.⁴⁴ Vlagyimir *usztavja* 9-19, Bölcs Jaroszlavé 39-56 artikusulus hosszúságú. Nagyon változatos a fennmaradás módja: őrzött részeket a 13. századi legendagyűjtemény, a *Kijevi Paterikon*, de a 16. századi moszkvai *Sztoglav* és *Sztyepennaja knyiga* is. Mindkét *usztav* redakciói között akad egy-egy latin nyelvű verzió, amely a lengyel uralom alatti *Russia Minor* területén keletkezett a 15. század vége és a 18. század közötti időszakban.⁴⁵ Szerepelnek a későbbi egyházi rendelkezések között is.

További egyházi rendelkezéseket tartalmaznak az ún. *Kormcsije knyigi* (KK),⁴⁶ amelyek a bizánci egyházjogra (*Nomokanon*) vezethetők vissza. A szláv nyelvre fordított legkorábbi szöveg a 11. században keletkezhetett, és ez a korai verzió minden bizonnyal a *Syntagma* 14 artikusulusát foglalta magába.⁴⁷ A szláv nyelvre fordítása valószínűleg Bulgáriában készült 1270-1280 körül, a keleti szlávokhoz került változata pedig Dragoszlav szerb másoló kézírata lehetett.⁴⁸ Első keleti szláv másolata Novgorodban bukkant fel.⁴⁹ A KK számos későbbi másolata ismert, amelyek ugyancsak Dragoszlav szövegét használták fel a 14-16. században. Ezeket a *szvodokat* egyetlen 15. századi és számos 16-17. századi kódex tartotta fenn. Az 1653-ban nyomtatásban megjelent változatot a továbbiakban hivatalos egyházjognak tekintették.

⁴³ Scsapov 1976. 13-139.; Font 2011. 45. (4-5. táblázat)

⁴⁴ Scsapov 1976. 12-84., 85-139.

⁴⁵ Scsapov 1976. 60-62., 125-127.

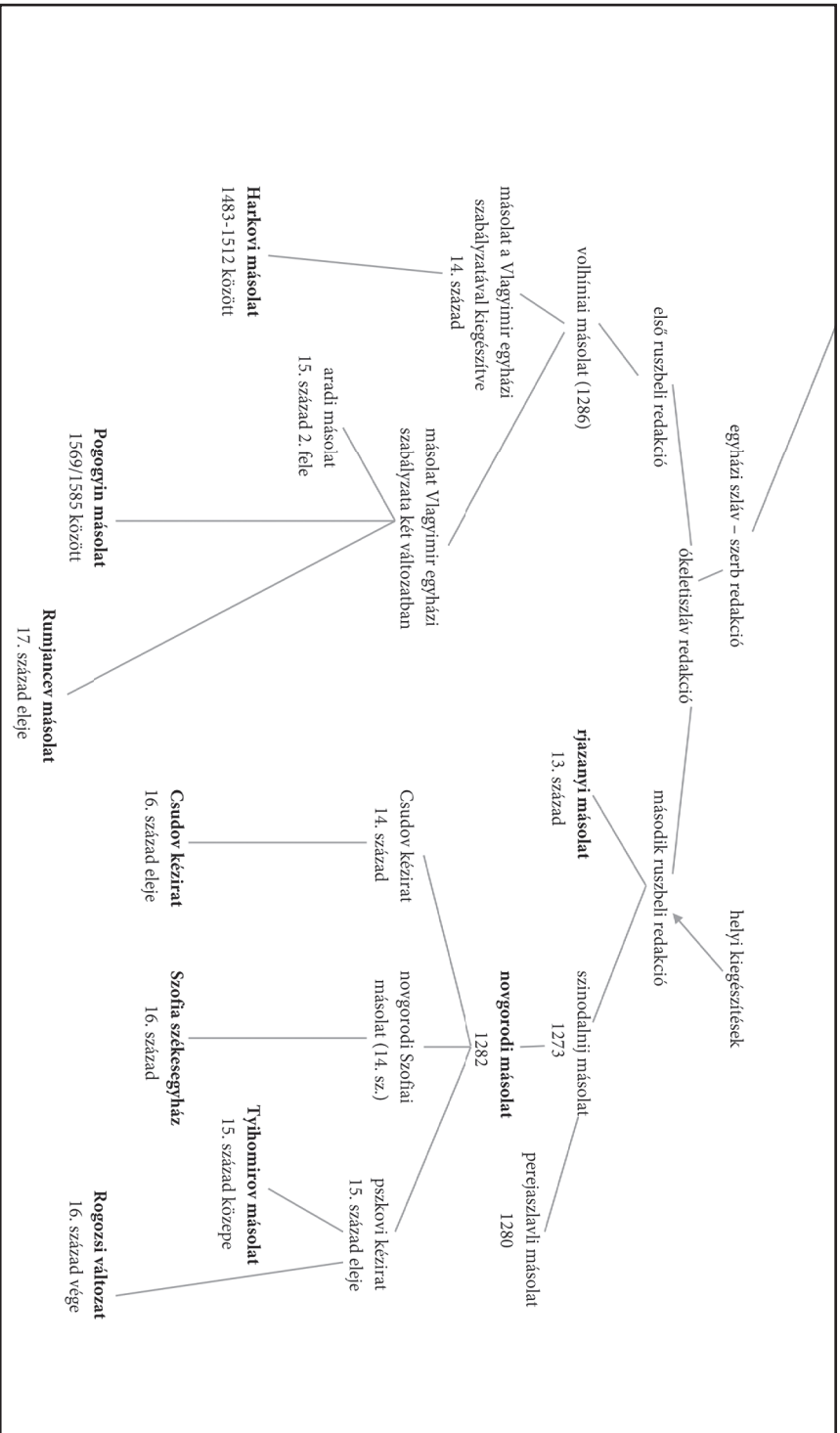
⁴⁶ Hammer 1957. 4.; Scsapov 1978. 33-39.; Kaiser 1980. 19-21.; Feldbrugge 2009. xviii. A 'кормчие книги' jelentése 'iránymutató könyvek'.

⁴⁷ A *Syntagma* a bizánci egyházjog elemeiből összeállított kompiláció.

⁴⁸ Scsapov 1978. 146-151.

⁴⁹ A Rusz északi régiójában a Bővebb Pravda szövegével kompilálták. l. Feldbrugge 2009. 125.

2. ábra: A Kormicsije Krivici szövegének kódexei és szvodjai

Forrás: Scsapov 1978. 48. 160. (kövér szedéssel a fennmaradt szövegek)

A KK paragrafusainak felhasználásával készült szövegkompiláció a *Merilo Pravednoje* (MP),⁵⁰ amely kezdő sora (és első kézírata) alapján feltételezhetően Tverben keletkezett a 14. század második felében. A szöveg két részből áll: az első 69 paragrafus görög eredetű és a peres eljárásokra vonatkozik; a második rész 275 passzust tartalmaz és a bizánci *Procheionra* és *Eclogára* vezethető vissza.⁵¹ A 15. század folyamán hozzátartoztak a Bővebb Pravda passzusait.⁵² Újabb típusú kompilációt képviselnek a világi és egyházi rendelkezéseket vegyesen tartalmazó kéziratok, amelyben helyet kaptak a fejedelmekkel kötött szerződések, a szintén a Ruszban összeállított, bizánci elemekből álló az egyházra vonatkozó rendelkezések is. Vegyestartalmú egyházi és világi szövegek kombinációja a *Zakon Szudnyj Ljudyem* (ZSL),⁵³ amelynek a 14. század közepétől kezdve maradtak fenn szövegváltozatai. A ZSL szintén tartalmazza a Bővebb Pravda passzusait,⁵⁴ ahogy a MP is.⁵⁵ A ZSL-nek ugyancsak létezik egy rövidebb és egy hosszabb redakciója. A ZSL korai változata valószínű Novgorodban keletkezett,⁵⁶ bonyolult szövegstruktúrája hasonlóságot mutat mind a KK, mind a MP korai változataival, ez mindkét kompilációnak novgorodi használatát bizonyítja.

⁵⁰ A 'мѣрило правѣдное' jelentése az 'igazságosság mértéke' vagy 'törvény szabályozta mérték'. Szabadabb fordítása 'az igazság zsinórmértéke' lehetne.

⁵¹ Feldbrugge 2009. 92–93.

⁵² Zimin 1999. 156.

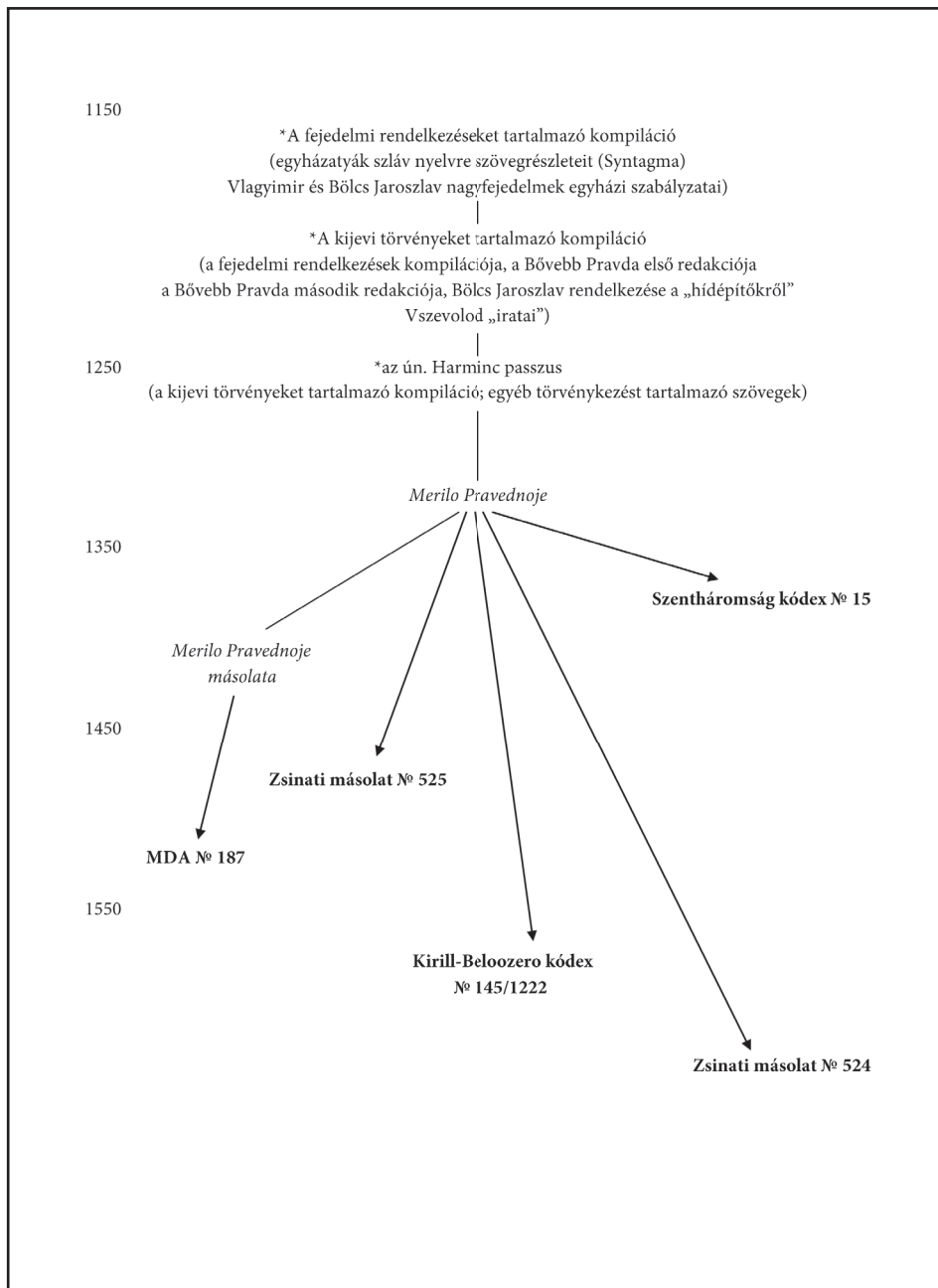
⁵³ A 'закон судный людем' jelentése az 'ítélkezés [alapjául szolgáló] törvény világiak számára'.

⁵⁴ Juskov 1950. 27–56.; Kaiser 1980. 29–36.; MRL 7–9.; Zimin 1999. 178. 72. jz.

⁵⁵ Kaiser 1980. 22–24. (MP), 46–50. (ZSL)

⁵⁶ L. Kleimola bevezetőjét: ZSL xviii.

3. ábra: A Merilo Pravednoje szerkezete és a szöveget tartalmazó kódexek

Forrás: Juskov 1950. 27-55.; Kaiser 1980. 18-61.; Font 2005. 70-71. alapján
(csillaggal jelölve a feltételezett szvodok, kövér szedéssel a fennmaradt kódexek)

A Pszkovi Jogkönyv (PSG)

Egyedül Novgorod és Pszkov törvényalkotásában jelent meg a speciális helyi jogot tartalmazó Jogkönyv (*Szudnaja gramota / Судная грамота*), amelynek legkorábbi novgorodi változata (NSG) 1280 körülről, a legkorábbi pszkovi (PSG) 1397-ből ismert. Tartalmukat tekintve ugyanúgy korábbi elemeket őriznek, de alapvetően új törvényalkotás produktumai.⁵⁷ Kelet-Európa középkori törvényalkotásának a *Russzkaja Pravda* és az 1497. évi moszkvai *Szugyebnyik* után a legfontosabb dokumentuma.⁵⁸

A független Pszkov sajátos helyzetéről elsőként a krónikaírás adott hírt, amelyet a kutatás egyöntetűen a 13. század utórája helyez, Pszkov első litván fejedelme időszakára. A pszkovi történetírást a lokális szemlélet jellemzi, nyelvében dominál a helyi dialektus. A 15. század második felében kezdett figyelemmel lenni a krónikaírás a tágabb környezet eseményeire. Nem véletlenül Pszkov egyre inkább rá volt kényszerülve, hogy figyelemmel kísérje a szomszédságában történeteket.⁵⁹ A pszkovi történetírást három krónika-szerkesztmény képviseli, amelyek a 15–17. század termékei. Az első pszkovi krónika tükrözi a város önállóságáért vívott küzdelmét, nem véletlenül Dovmont fejedelem hívásával (vagy inkább befogadásával) kezdődik. A krónikaírás helyszíne a város legjelentősebb temploma, a Szentháromság (*Troica / Троица*) Székesegyház lehetett. A korai krónika szövege az 1464–1469-es évekig tárgyalja az eseményeket, ezt a szöveget a 16. században (1547 táján) dolgozta át a Jeleazar kolostor apátja, Filofej. A második krónika-szerkesztés 1486-ból származik,⁶⁰ az utolsó szakaszát a III. Ivánhoz közelálló kör szemlélete szerint átdolgozták, ami Moszkva egyre erősödő befolyását mutatja. A harmadik szövegverzió az első kettőnél erősebben kompilált, és a 16. század legvégéről származik.⁶¹

Pszkov függetlenségét és a térségben betöltött gazdasági és politikai szerepét a szomszédaival kötött szerződések (*договорные грамоты*) mutatják.⁶² A Livóniai renddel tíz évre békét kötöttek 1417. szeptember 29-én; Kazimir lit-

⁵⁷ L. NSG, PSG, Baranowski 2008.

⁵⁸ Feldbrugge 2009. 211. Ma már túlhaladott álláspont Alekszejev, aki 1980-ban még provinciálisnak tartotta, amely „befejezetlen feudalizációt” tükröz. L. Alekszejev 1980. 228–231. Ettől különbözik a szerző későbbi szövegkiadása: Alekszejev 1997.

⁵⁹ Valerov 2014. 14.; Grabmüller 1975.

⁶⁰ A krónika-szerkesztmények számozása nem a keletkezés sorrendjét tükrözi, hanem az első kiadásokat követi.

⁶¹ Grabmüller 1975. 131–132., 150–160.; PSZRL V. 9–44.; EMC II. 1244–1245. (Gippius, Alexei A.)

⁶² A kereskedelem mindennapjaiba enged betekintést, hogy a korabeli tárgyalásokhoz német-orosz szótár is készült. L. Horoskevics 2002. 211–226.

ván fejedelemmel kereskedelemről tárgyaltak (1440. december 30.); a Német Lovagrenddel való tárgyalásokról három dokumentum is fennmaradt: 1417-ből, 1448-ból és 1503-ból.⁶³

A pszkovi önállóság időszakának legfontosabb dokumentuma a Jogkönyv (PSG), amely két kódexben maradt ránk. A korábbi a 16. század elején keletkezett (Voroncov kézirat), a másik a 16. század közepi, Moszkvában összeállított Uvarov kódexben a krónikaszövegek mellé kompilálva őrződött meg. A kéziratok 19. század közepi felfedezését követően számtalan kiadásban tették közzé, de a szöveg elemzése csak Cserepnynin 1940. évi munkájával kezdődött meg.⁶⁴

A PSG 120 paragrafust tartalmaz, számozás az eredetiben nincs, csak a szövegkiadások során alakult ki. A 120 paragrafus eredetét és keletkezését illetően Cserepnynin kilenc – majd később nyolc – részre bontotta. A legutolsó és leg részletesebb kommentárokkal ellátott kiadásban Baranowski többnyire az orosz Alekszejev álláspontját fogadta el. A két kódexben található szöveg között csak paleográfiai eltérések mutathatók ki, így valószínű, hogy a két szöveg közös előzményre (*szvod*) vezethető vissza. Az első pszkovi törvénygyűjteményt (*redakció*) 1397-ben állították össze, a másodikat 1409 és 1424 között (1420 körül), a harmadik redakció 1462 után keletkezett.⁶⁵ A datálás számos vita során tisztázódott.

A PSG egy bevezetővel kezdődik, amely korábbi rendelkezésekre utal: „*Ez a dokumentum Alekszander nagyfejedelem okleveléből és Konsztantyin fejedelem okleveléből és a pszkovi szokásjog irataiból lett kimásolva [és jóváhagyva] egész Pszkov által 1397-ben [?] a vecsén, az apák, az öt katedrális papjai, a szerzetespapok, diakónusok, papok és Isten minden szolgájának áldásával.*”⁶⁶ Sajnos sem a személyekre utalás, sem a megadott évszám nem egyértelmű. A nevezett személyek apai nevét nem említi a dokumentum, így több személy is szóba jöhet. Elsőként Alekszandr Jaroszlavics Nyevszkij, aki 1236–1240 és 1242–1246 között Novgorod fejedelme volt, és ekkor Pszkov is a novgorodi terület része volt. A tveri illetőségű Alekszandr Mihajlovics 1327–1337 között volt Pszkov fejedelme, a rosztovi Alekszandr Fjodorovics pedig 1410–1424 között megszakításokkal 12 évig állt a fejedelemség élén. Konsztantyin fejedelem pedig a moszkvai I. Vaszilij (1389–1425) testvérével,

⁶³ GVNP 318–321., 321. (No. 334–335, 337.); Feldbrugge 2009. 210–211.

⁶⁴ Jelen írásunkban a szövegkiadások közül a PSG 1988, PSG 1992. és PSG 2008. évi kiadásait használtuk. Mindegyik *bilinguis*, az 1988. évi az eredeti szöveget és mai orosz fordítását adja közre, az 1992. évi az eredeti mellett angol, a 2008. évi az eredeti mellett német nyelvű fordítást közöl – mindegyik kommentárokkal. A kutatásban megfogalmazódott vélekedéseket és hipotéziseket Baranowski munkája foglalja össze, l. Baranowski 2008. 11–33., 400–407., és minden paragrafus után külön-külön.

⁶⁵ L. Baranowski 2008. 385–389.; Alekszejev 1997. 99.

⁶⁶ Ford. Font M.; Az eredetiben a 'dokumentum' helyén is 'gramota' áll, amelynek jelentése szélesebb a magyar 'oklevél' szónál. L. Szezynevszkij 1902. I. 578–583.

Konsztantyin Dmitrijevicsel azonosítható, aki háromszor is felbukkant pszkovi fejedelmeként: 1407/1408, 1412/1413, 1414. Törvénysszöveg egyikük neve alatt sem maradt fenn. Problémát okoz az évszám is. A keleti szláv krónikákban a számokat betűvel jelölték, de itt a szükséges négy betű helyett csak három szerepel, a negyedikre a sorok fölötti rövidítésből lehet következtetni, de többféleképpen.⁶⁷ A későbbi datálás mellett szól, hogy az említett öt székesegyház együttesen csak 1462 után létezett. A kutatásban a két redakció és a kódex keletkezésének dátumai keverednek. Alekszejev álláspontja szerint a PSG a fejedelem és a vecse közös alkotása, amely különböző dokumentumok egyesítését végezte el. Az első redakcióját jelöli 1397, a második 1409–1424 között készülhetett, végül 1462 után született a fennmaradt kompiláció.⁶⁸ A vecse „egész Pszkov” – világiak és egyháziak – egyetértését hangsúlyozza, de ez korántsem jelenti azt, hogy egyszerre mindannyian jelen is voltak.⁶⁹

A korábbi törvényalkotáshoz képest a PSG újdonsága a polgárjog szabályozása, illetve jelzi annak megnövekedett jelentőségét. A 120 paragrafus közül 17 foglalkozik a vagyon és a vagyonszerzés különböző formáival, további 40 a vagyonyügyletek típusaival. A magántulajdon elleni vétségek 17 paragrafusban fordulnak elő, míg a peres eljárás szabályozását 27 paragrafus foglalja össze. A kép ennél bonyolultabb, hiszen egy-egy paragrafuson belül több dologról is esik szó.

A PSG megkülönbözteti az ingatlantulajdont (*otsina / отчина*) és az ingóságok (*zsivot / живом*) birtoklását (9–13).⁷⁰ Az előbbi szabályozása nemcsak a szántóföldekre, hanem a halászhelyekre is kiterjedt. További különbségeket rögzít a megszerzés módja szerint: szerződés, öröklés, elbirtoklás, „megtalálás” és növekmény (9).⁷¹ A *Russzkaja Pravdá*hoz képest lényeges eltérés, hogy az okleveleknek már bizonyító erejük volt. Amennyiben nem volt oklevél (végrendelet, szerződés), a tulajdonhoz jutást bíróság előtt kellett igazolni a szomszédok tanúskodásán keresztül, akik esküvel (régí ruszbeli szokás szerint a kereszt megcsókolásával) támasztották alá állításukat. Ha egyházi birtok került szóba, ez esetben csak a közönség előljárója (*sztaroszta / староста*) lehetett tanú (70).⁷² A PSG ismeri a javak használati jogát, amely nem válik tulajdonná (*kormlja / кормля*) (72).⁷³ Ilyen volt,

⁶⁷ A betűsor: #СИЕ, a sor főtött 'O'áll. #S = 6000, И = 900, E = 5, O = 70. Feloldása lehet: 6905, 6975, 6970; a Bizáncból átvett „világ teremtésétől” kezdődő évszámítás 5508-cal több a Kr. u. számított éveknél, így a három lehetséges évszám 1397, 1497, 1462.

⁶⁸ A többféle kutatói álláspontot és érvelést összefoglalja Baranowski 2008. 34–46., aki Alekszejev 1997. hipotézisét tartja elfogadhatónak. Baranowski 2008. 41., 385.

⁶⁹ Alekszejev 1995. 57.; Baranowski 2008. 46.

⁷⁰ Baranowski 2008. 69–84.; Zárójelben a paragrafusok számát adjuk meg, Baranowski 2008. szerint pedig a kommentárokat.

⁷¹ Baranowski 2008. 69–74.

⁷² Baranowski 2008. 252–253.

⁷³ Baranowski 2008. 254–257.

amikor - végrendelet szerint - a túlélő házastársat illetve meg a vagyonból származó jövedelem, vagy a közösség tisztségviselőinek javadalmazása.

Szerződések szabályozták a kölcsönügyleteket, amelyről kisebb érték esetén szóbeli megállapodás született, különben feljegyzés készült, amelynek másolatát a Szentháromság Székesegyházban helyezték el (14, 16-18, 45, 103).⁷⁴ Vitás kérdésben, ha nem volt fellelhető a székesegyházi másolat, az ügyet érvénytelenítette a bíróság. Szerződéseket írtak a vásárlásokról (pl. 46-47),⁷⁵ a javak cseréjéről (114),⁷⁶ az adományról, az ajándékokról, az őrzésre átadott javakról. Az özvegyen maradt házastárs végrendelet nélkül is élete végéig élvezhette a közös javakat, hacsak újra meg nem házasodott (88-89).⁷⁷

A magántulajdon elleni vétségek rövidebb formában tartalmazzák a korábbi szokásokat. Az egyszerű lopás pénzbüntetést vont maga után, a kárvallottnak jogában állt felkutatni az ellopott holmit, és akinél megtalálták, igazolnia kellett, hogyan jutott hozzá. A lopás minősített esetének számított a többször elkövetett lopás (8)⁷⁸, az egyházi intézményből lopás, vagy a ménes megkurtítása, a fejedelem vagy a poszadnyik udvarából való lopás (46, 57).⁷⁹ A gyújtogatást (7)⁸⁰ halállal büntették. A testi sértések közül a Pravdából csak a szakáll kitépése és a gyilkosság maradt a törvényben. Mindkettő pénzbüntetést vont maga után. A szakáll kitépésért plusz „kártérítést” kellett kapnia az elszenvedőnek (két rubel), a gyilkosságért fizetett pénzbüntetést a fejedelmet illetve meg (97).⁸¹

A PSG nevezte először az árulást büntettnek, és az árulót (*perevetnik / переветник*) halállal büntették (7).⁸² Ez a pszkovi gyakorlat bekerült később a moszkvai törvények közé.

A PSG differenciált igazságszolgáltatási rendszert mutat. Novgorodtól eltérően a fejedelem sem volt kitiltva a város ügyeiből, bíróságán az általa állított tisztségviselő (*namesztnyik / наместник / 'helyettes'*) is szerephez jutott (1),⁸³ ami az ügyek nagyobb számát feltételezi. Namesztnyiket állíthatott az egyházfő (*vladika / владыка*) is, aki a novgorodi érseket jelentette, hiszen Pszkov nem volt önálló püspökség, hanem egyházi értelemben az önállóság után is Novgorodhoz tartozott. Azt elérték a pszkoviak, hogy a *vladika* nem állíthatott novgorodi személyt a psz-

⁷⁴ Baranowski 2008. 84-91., 97-103., 199-201., 334-337.

⁷⁵ Baranowski 2008. 201-205.

⁷⁶ Baranowski 2008. 368-370.

⁷⁷ Baranowski 2008. 299-304.

⁷⁸ Baranowski 2008. 68-69.

⁷⁹ Baranowski 2008. 201-204., 226-228.

⁸⁰ Baranowski 2008. 65-68.

⁸¹ Baranowski 2008. 323-324.

⁸² Baranowski 2008. 65-68., 393.

⁸³ Baranowski 2008. 46-52.

kovi *namesztnyik* pozíciójába, hanem a helyiek közül kellett választania. A fejedelem és a vladika bírói fóruma elkülönült, nem intézkedhettek egymás ügyeiben (2).⁸⁴ Igazságszolgáltatási feladatköre volt a vecse által választott tisztségviselőnek, a *poszadnyik*nak is. Új elem a korábbi gyakorlathoz képest, hogy a tisztségviselőnek a vecse előtt esküt kellett tenni (keresztet csókolni) arra, hogy esküje szerint fog ítélni, nem vesz el a város vagyonából, nem lesz bosszúálló, a rokonságának nem fog kedvezni, ártatlant nem büntet és a bűnösnek nem kegyelmez sem a bíróságon sem a vecsén (3).⁸⁵ Sem a fejedelem, sem a *poszadnyik* nem ítélezhetett a vecse helyszínén, hanem a fejedelem az udvarában, a *poszadnyik* pedig a hivatalában (4).⁸⁶ A pszkovi területre tartozó településeken „százados” (*szotszkij / сотский*) nevű elöljárók működtek, akiknek a feladata volt a helyi igazságszolgáltatás. A *szotszkij* tartott terepszemléteket, amikor vitás birtokügyek miatt a helyszínen kellett vizsgálni. Ilyenkor ő is eskütételre volt kötelezve (78).⁸⁷ A fejedelem, a *poszadnyik* és a *szotszkij* közös igazságszolgáltatása egy legfelsőbb bírói fórum működését jelzi (12),⁸⁸ őket együttesen jelentette a *goszpoda (zocnoda)*, azaz ’urak’ elnevezés (106).⁸⁹ Ritkán, de a vecse egésze is hozhatott ítéletet, például a gyűjtőgyűlések esetében, akikre a legsúlyosabb büntetés volt kiszabható, vagy magas rangú személyek ügyében.

A peres eljárás új szereplői, akit a korábbi dokumentumok nem ismertek, a *poszobnyikok (nocoбник)*, akik a helyettes szerepét töltötték be például nők, gyermekek, némák, szellemi korlátozottak esetében, illetve eljártak mindazok helyett, akik nem jelenhettek meg világi bíróság előtt, mint például a szerzetesek, apácák (71).⁹⁰ A bíróság elé idézést két tisztségviselő, a *prisztav (npucмав)* és a *podvojszkij (подвойский)* közvetítette. A peres eljárás során változatlanul szerepeltek a tanúk, ahogy a *Pravdá*ban is: szemtanúk (*vidok / видок*), hallomásból ismerettel rendelkezők (*poszluh / послух*), a szomszédok (*szuszegyi / суседи*) és a kívülállók (*сторонные люди*, azaz nem rokonok) (22, 24).⁹¹ Fajsúlyosabb bizonyító erővel bírtak az írott dokumentumok (*gramota, zapisz, rjadnyica / грамота, запись, рядница*), amelyek másolatait őrizték a Szentháromság székesegyházban. A bírósági döntésekről is készültek oklevelek, ez volt a *szudnaja gramota (судная грамота, ’ítéletlevél’)*. Az oklevél kiállításának a tarifáját is megszabták: a föld-

⁸⁴ Baranowski 2008. 52-54.

⁸⁵ Baranowski 2008. 55-57.; a *poszadnyik* szerepéről l. Langer 1984.

⁸⁶ Baranowski 2008. 57-62.

⁸⁷ Baranowski 2008. 277-278.

⁸⁸ Baranowski 2008. 79.

⁸⁹ Baranowski 2008. 343-353.

⁹⁰ Baranowski 2008. 253.

⁹¹ Baranowski 2008. 112-120.

tulajdont igazoló oklevélért öt *gyenygát* (*денъга*),⁹² az ítéletlevélért vagy a pecsételésért egy-egy *gyenygát* kellett fizetni. A döntés néhány esetben párbaj nyomán született meg (11, 13).⁹³

A fejedelem, a *poszadnyik* és a *szotszkij*, azaz a *goszpoda* a szerepe hasonlóságot mutat a Hanza városok élén álló 'die Herren' csoporttal. A vecse és a hívott fejedelem a novgorodi berendezkedésre emlékeztet egy lényeges különbséggel. Novgorodban a hívott fejedelem a vecsének alárendelt szerepbe került, nem lakhatott a városban, és a város életébe nem szólhatott bele. Pszkovban a fejedelem és a vecse hatalmi dualizmusa figyelhető meg.⁹⁴ A kamatok és a kölcsönügyletek tekintetében tetten érhető a korábbi ruszbeli hagyomány, de differenciáltabban, az írásbeliség egyértelmű előtérbe kerülésével. Az igazságszolgáltatás a korábbi időszakhoz képest sokkal differenciáltabb képet mutat.

A PSG 120 paragrafusában nem találjuk nyomát a szolgálásnak, ami nem a jogi szabályozás, hanem a társadalmi változások eredménye. A PSG-ban új elnevezésű társadalmi csoport az *izornyikok*. Az elnevezés az 'izori' / 'izornyci' szóból származik, amely a 17. századi északorosz dialektusban a kolostori gazdaságnak egy olyan földterületét jelölte, amelyet a parasztoknak művelésre átengedtek.⁹⁵ A PSG szerint évente egyszer, Fülöp napján (november 14.) távozhatt az *izornyik* ura földjéről (42).⁹⁶ A szakirodalom sokféle vélekedését hosszán tárgyalja Baranowski,⁹⁷ cáfolja azokat a nézeteket, amelyek mindenképpen feudális függésnek kívánták beállítani az *izornyikok* helyzetét. Véleménye szerint gazdasági és nem jogi természetű függésről van szó.

Összegzés

Megállapítható, hogy a Kijevi Rusz felbomlása után az egyes régiókban a 13–15. században kimutatható a korábbi szokás- és kodifikált jog tovább élése.⁹⁸ Az északnyugati régióban (Novgorod, Pszkov, Szmolenszk) továbbra is jelen volt a kereskedelmi szerződések gyakorlata, amelynek első nyomai a Bizánccal kötött kereskedelmi szerződések voltak. Novgorod és Pszkov szerződéseiben tükröződik

⁹² A 14. század vége óta a Ruszban forgalomban lévő legkisebb értékű ezüstpénz, súlya 0,92 gr; a moszkvai rubel 1/100, a novgorodi és pszkovi rubel 1/220 része. Később általában 'pénz' jelentésben terjedt el.

⁹³ Baranowski 2008. 78., 81–84.

⁹⁴ Baranowski 2008. 400.

⁹⁵ Baranowski 2008. 168. A szó csak a PSG-ből ismert, l. Szreznjevskij 1902. I. 1075.

⁹⁶ Baranowski 2008. 166–186. Az *izornyikokkal* további tizenkét paragrafus is foglalkozik.

⁹⁷ Baranowski 2008. 166–186.

⁹⁸ Kaiser 1980. 60.

a Hanza-városokkal való kapcsolat, és a Baltikum térségében felmerült a germán szokásjog hatása is.⁹⁹ A PSG azzal a további sajátossággal rendelkezik, hogy a magánjog rögzítése olyan szintre jutott, amely a korabeli Rusz egyetlen más központjában sem.

A passzusok belső ellentmondásai abból adódnak, hogy a különböző időszakok eltérő szabályozásait tartalmazza, és tükröződik benne a szétagoltság korának jogi gondolkodása. Közel áll a ZSL-hez, de hiányoznak a bizánci jogra utaló citátumok, ennyiben különbözik a korabeli egyéb törvénygyűjteményektől, a NSG-tól is. Nem véletlen, hogy egy-egy eleme mintaként szolgált az 1497. évi moszkvai Jogkönyv (*Szuzgyebnyik*) egyes passzusai számára.¹⁰⁰

A PSG a Rusz egyedülálló dokumentuma, amelynek egyedisége Pszkov sajátos helyzetéből fakad. Úgy véljük, Pszkov kisebb méreténél fogva kénytelen volt szorosabban kötődni nyugati szomszédjaihoz, Litvániához és a Német Lovagrendhez, amit elősegítettek a litván dinasztiából származó fejedelmek is, akik Pszkov életére hatást tudtak gyakorolni, hiszen nem voltak kizárva a fejedelemség mindennapjaiból. A PSG tulajdonnal kapcsolatos részletes szabályozása és a Novgorodból ismert társadalmi elégedetlenség hiánya nemcsak a bojársoportok közötti kompromisszumot sejteti, hanem a szolgaság hiányának okait is felvillantja. A kereskedelem intenzitása sokak számára lehetővé tette a tulajdonszerzést.

A PSG-nek a Ruszban sajátos jogi szabályaira minden bizonnyal hatással volt a Hanza-szövetséggel való kapcsolata (l. 'goszpoda' = 'die Herren'). Pszkov Litvániához való szoros kötődése más összefüggést is felvet. Litvániában Lengyelországon keresztül megjelent a magdeburgi jog az uralkodó döntése nyomán, nem volt szükség német származású lakosság betelepülésére.¹⁰¹ A litván központ, Vilnius 1432-ben városjogot szerzett, Magdeburg jogát kapta.¹⁰² Hogy a magdeburgi jog beszivárgott-e a pszkovi jogalkotásba, annak eldöntéséhez összehasonlító szövegvizsgálatra lenne szükség.¹⁰³

⁹⁹ Feldbrugge 1977; Feldbrugge 2009. 53–56.

¹⁰⁰ Baranowski 2008. 400–407.; Kollmann 2000. 765.

¹⁰¹ Gönczi MS-1. 37. (kézirat) Ezúton köszönöm Gönczi Katalinnak, hogy kéziratát publikálás előtt rendelkezésemmre bocsátotta.

¹⁰² Gönczi MS-1. 38.

¹⁰³ A lipcsei Tudományos Akadémia projektje (*Ius Saxonico-Maideburgense in Oriente*) vizsgálta a magdeburgi jog hatását. A kutatásról 2008 és 2021 között megjelent öt kötet. A Litvániára és Ukrainára vonatkozó részek kéziratban maradtak. l. Gönczi MS-1. és Gönczi MS-2. A keleti szláv jogi dokumentumokkal való összevetés nem volt a projekt része.

Források

- Dovmont legenda = Elbeszélés a jámbor Dovmont fejedelemről és vitézségéről (részlet). In: A középkori orosz történelem forrásai. Főszerk. Szvák Gyula. Szerk. és ford. Szili Sándor. Budapest, 2005. 83-86. (Az orosz történelem válogatott kútfői 1.)
- GVNP = Грамоты Великого Новгорода и Пскова. ред. Гейман, Василий и другие. Москва–Ленинград, 1949.
- Kaiser 1992 = The Laws of Rus' – Tenth to Fifteenth Centuries. Transl. and ed. Kaiser, Daniel H., Salt Lake City, 1992. (The Laws of Russia. Series I: vol. 1.)
- Lannoy útleírása = Guillebert de Lannoy útleírása Novgorodról és Pszkovról (részlet). In: A középkori orosz történelem forrásai. Főszerk. Szvák Gyula. Szerk. és ford. Szili Sándor. Budapest, 2005. 87-89. (Az orosz történelem válogatott kútfői 1.)
- MRL = Medieval Russian Laws. Transl. Vernadsky, George. New York, 1969.
- MP = Мерило Праведное по рукописи XV в. ред. Тихомиров, Михаил Н. Москва, 1961.
- NPL = Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. изд. Насонов, Арсений. Москва – Ленинград, 1959.
- NSG = Новгородская Судная Грамота. Российское законодательство X-XX вв. В девяти томах. отв. ред. Янин, Валентин Л. т. I: Законодательство Древней Руси. Москва, 1988. 300-320.
- PSG 1988 = Псковская Судная Грамота. Российское законодательство X-XX вв. В девяти томах. отв. ред. Янин, Валентин Л. т. I: Законодательство Древней Руси. Москва, 1988. 321-329.
- PSG 1992 = The Pskov Judicial Charter. In: The Laws of Rus' – Tenth to Fifteenth Centuries. Transl. and ed. Kaiser, Daniel H., Foreword by Hellie, Richard. Salt Lake City, 1992. 87-105. (The Laws of Russia. Series I: vol. 1.)
- PSG 2008 = Text und Erläuterungen. In: Baranowski, Günter: Gerichtsurkunde von Pskov. Frankfurt am Main, 2008. 34-377.
- PLDR 1981 = Памятники литературы Древней Руси. XIV век - начало XV века. ред. Лихачев, Дмитрий С. Москва, 1981.
- PSZRL V = Псковская летопись. вып. 1-2. ред. Клосс, Борис М. Москва, 2003.
- PSZRL XXV = Московский летописный свод конца XV века. ред. Клосс, Борис М. Москва, 2004.
- RIE = Régmúlt idők elbeszélése: A Kijevi Rusz első krónikája. Ford. Ferincz István. Jegyz. Balogh László – Ferincz István – Font Márta – Kovács Szilvia – Polgár Szabolcs – Zimonyi István. Tanulmányok: Balogh László – Ferincz István – Font Márta – Kovács Szilvia. Szerk. Balogh László – Kovács Szilvia. Budapest, 2015. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 30.)

- Szili 2005 = A középkori orosz történelem forrásai. Főszerk. Szvák Gyula. Szerk. és ford. Szili Sándor. Budapest, 2005. (Az orosz történelem válogatott kútfői 1.)
- Zakonodatylsztvo = Законодательство Древней Руси. ред. Янин, Валентин Л. Москва, 1984. (Российское законодательство X–XX вв. т. 1.)
- ZSL = Zakon Sudnyj Ljudem (Court Law for the People). Transl. with Commentaries and Introduction Dewey, H. W. – Kleimola, Ann M. Ann Arbor, 1977. (Michigan Slavic Materials 14.)

Felhasznált irodalom

- Alekszejev 1980 = Алексеев, Юрий Г.: Псковская Судная Грамота и ее время. Ленинград, 1980.
- Alekszejev 1997 = Алексеев, Юрий Г.: Псковская Судная Грамота. Текст. Комментарии. Исследование. Псков, 1997.
- Angermann – Friedland 2002 = Angermann, Norbert – Friedland, Klaus (Hrsg.): Novgorod. Markt und Kontor der Hanse. Köln – Weimar – Wien, 2002.
- Baranowski 2000 = Baranowski, Günter: Zum Abgaben- und Gebührenwesen in der Kiever Rus'. In: Lingelbach, Gerhard (Hrsg.): Staatfinanzen – Staatsverschuldung – Staatsbankrotte in der europäischen Staaten- und Rechtsgeschichte. Köln – Weimar – Wien, 2000. 1-22.
- Baranowski 2005 = Baranowski, Günter: Die *Russkaja Pravda* – ein mittelalterliches Rechtsdenkmal. Frankfurt am Main, 2005. (Peter Lang's Rechtshistorische Reihe Bd. 321.)
- Baranowski 2008 = Baranowski, Günter: Die Gerichtsurkunde von Pskov. Frankfurt am Main, 2008. (Peter Lang's Rechtshistorische Reihe Bd. 364.)
- Birnbaum 1981 = Birnbaum, Henrik: Lord Novgorod the Great. Essays in the History and Culture of a Medieval City-State. Part one: The Historical Background. Los Angeles, 1981. (UCLA Slavic Studies 2.)
- Curta 2019 = Curta, Florin: Eastern Europe in the Middle Ages (500-1300). I-II. Leiden – Boston, 2019.
- EMC = Dunphy, Graeme (Ed.): Encyclopedia of Medieval Chronicle. I-II. Leiden – Boston, 2010.
- Feldbrugge 1977 = Feldbrugge, Ferdinand J. M.: The Law of Land Tenure in Kievan Russia. Russian Law in Historical Perspectives. Red. Buttler, W. E. Leiden, 1977. 1-28.
- Feldbrugge 2009 = Feldbrugge, Ferdinand: Law in Medieval Russia. Leiden – Boston, 2009. (Law in Eastern Europe 59.)
- Font 1998 = Font Márta: Oroszország, Ukrajna, Rusz. Budapest – Pécs, 1998.

- Font 2000 = Font Márta: Hasonlóságok és különbségek a Magyar Királyság és a Kijevi Rusz törvényhozásában. In: Font Márta – Kajtár István (szerk.): A magyar államiság első ezer éve. Pécs, 2000. 29-52.
- Font 2005a = Font Márta: A keresztény nagyhatalmak vonzásában. Budapest, 2005.
- Font 2005b = Font Márta: Állam – államszervezés – kodifikáció. Megjegyzések a Kijevi Rusz első törvényeiről. In: Béli Gábor – Kajtár István – Szekeres Róbert (szerk.): Jogtörténeti tanulmányok VIII. Pécs, 2005. 125-141.
- Font 2011 = Font, Márta: Das Fortleben der Gesetzgebung der Kiever Rus' auf dem Gebiet der Ostslawen. In: Béli, Gábor et al. (Ed.): Institutions of Legal History with Special Regard to Legal Culture and History. Bratislava – Pécs, 2011. 33-46.
- Franklin – Shepard 1996 = Franklin, Simon – Shepard, Jonathan: The Emergence of Rus' 750–1200. London – New York, 1996.
- Goehrke 1981 = Goehrke, Carsten: Groß-Novgorod und Pskov/Pleskau. In: Handbuch 1981. 432-483.
- Gönczi MS-1 = Gönczi, Katalin: Das sächsisch-magdeburgische Recht in Litauen und Weißrussland. Manuskript, Stand: Dezember 2021.
- Gönczi MS-2 = Gönczi, Katalin: Die europäische Rechtskultur in der Ukraine am Beispiel des sächsisch-magdeburgischen Rechts. Manuskript, Stand: Dezember 2021.
- Grabmüller 1975 = Grabmüller, Hans-Jürgen: Die Pskover Chroniken: Untersuchungen zur russischen Regionalchronistik im 13–15. Jahrhundert. Wiesbaden, 1975.
- Graichen–Hammel-Kiesow 2011 = Graichen, Gisela – Hammel-Kiesow, Rolf: Die deutsche Hanse. Eine heimliche Supermacht. Hamburg, 2013.
- Gyóni 2018 = Gyóni Gábor: A középkori Novgorod politikátörténete. Budapest, 2018.
- Hammer 1957 = Hammer, Darell P.: Russia and the Roman Law. The American Slavic and East European Review XVI. (1957), 1-13.
- Handbuch 1981 = Handbuch der Geschichte Russlands. Band I. (Hrsg.) Hellmann, Manfred – Zernack, Klaus – Schramm, Gottfried. Stuttgart, 1981.
- Hellmann 1981 = Hellmann, Manfred: Das Großfürstentum Litauen bis 1569. In: Handbuch 1981. 718-850.
- Horoskevics 2002 = Choroškevič, Anna L.: Der Kredit in Hansehandel mit Pleskau nach dem Materialien des Gesprächs- und Wörterbuches von Tönnies Fonne. In: Angermann, Norbert – Friedland, Klaus (Hrsg.): Novgorod. Markt und Kontor der Hanse. Köln – Wien – Weimar, 2002. 211-226. (Quellen und Darstellungen zur Hansischen Geschichte. Neue Folge LIII.)
- Hunyadi – Pószán 2011 = Hunyadi Zsolt – Pószán László: Krisztus katonái. A középkori lovagrendek. Debrecen, 2011.

- Isoaho 2006 = Isoaho, Mari: *The Image of Aleksandr Nevsky in Medieval Russia. Warrior and Saint*. Leiden – Boston, 2006.
- Jakovleva – Salmina – Koroleva 2017 = Jakovleva, Elena A. – Salmina, Elena V. – Koroleva, Elvira V.: Pskov. In: Makarov 2017. 146-169.
- Janyin 1992 = Янин, Владимир Л.: «Болотовский договор» о взаимоотношениях Новгорода и Пскова в веках. *Отечественная история* 36 (1992:6), 3-14.
- Juskov 1950 = Юшков, Серафим В.: *Русская Правда. Происхождение, источники, ее значение*. Москва, 1950.
- Kaiser 1980 = Kaiser, Daniel H.: *The Growth of the Law in Medieval Russia*. Princeton, 1980.
- Kollmann 2000 = Kollmann, Nancy S.: *The Principalities of Rus' in the Fourteenth Century*. In: Jones, Michael (Ed.): *The New Cambridge Medieval History VI*. (c. 1300 – c. 1415). Cambridge, 2000. 764-794.
- Langer 1984 = Langer, Lawrence N.: *The „posadnichestvo” of Pskov. Some Aspects of Urban Administration in Medieval Russia*. *Slavic Revue* 43. (1984), 46-62.
- Larin 1975 = Ларин, Борис А.: *Лекции по истории русского литературного языка*. Москва, 1975.
- LexMA = *Lexicon des Mittelalters*. Bände I–IX. Red. Avella-Widhalm, Gloria et al. München, 2003.
- Lopatin 2017 = Lopatin, Nikolaj V.: Izborsk. In: Makarov 2017. 130-145.
- Makarov 2017 = Makarov, Nikolaj A. (Hrsg.): *Die Rus' im 9–10. Jahrhundert. Ein archäologisches Panorama*. Mainz, 2017.
- Malingoudi 1994 = Malingoudi, Jana: *Die russisch-byzantinischen Verträge aus diplomatischer Sicht*. Thessaloniki, 1994.
- Mühle 1991 = Mühle, Eduard: *Die städtische handelszentren der nordwestlichen Rus'. Anfänge und frühe Entwicklung altrussischer Städte (bis gegen Ende des 12. Jahrhunderts)*. Stuttgart, 1991. (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa 32.)
- Nazonov 1951 = Насонов, Арсений Н.: *Русская земля и образования территории древнерусского государства*. Москва, 1951.
- Pickhan 1992 = Pickhan, Gertrud: *Gospodin Pskov. Entstehung und Entwicklung eines städtischen Herrschaftszentrums in Altrussland*. Berlin, 1992. (Forschungen zur osteuropäischen Geschichte, Osteuropäisches Institut an der Freien Universität Berlin, Historische Veröffentlichungen 47.)
- Polgár 2019 = Polgár Szabolcs: *Kelet-Európa kereskedelmi kapcsolatai az írott források alapján (750-1000)*. Budapest, 2019. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 32.)
- Scsarov 1976 = Щапов, Ярослав Н.: *Древнейшие княжеские уставы XI-XV вв*. Москва, 1976.
- Scsarov 1978 = Щапов, Ярослав Н.: *Византийское и южнославянское правовое наследие на Руси в XI-XIII вв*. Москва, 1978.

- Selart 2015 = Selart, Anti: Livonia, Rus' and Baltic Crusades in the Thirteenth Century. Leiden - Boston, 2015.
- Stein-Wilkeshuis 1991 = Stein-Wilkeshuis, Martina: A Viking Age Treaty Between Constantinople and Northern Merchants, With Its Provisions on Theft and Robbery. *Scando-Slavica* 37. (1991), 35-47.
- Szreznjevskij 1902 = Срезневский, Измаил И.: Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. I-III. Санкт-Петербург, 1902.
- Szverdlov 1988 = Свердлов, Михаил Б.: От Закона Русского к Русской Правде. Москва, 1988.
- Valerov 2004 = Валеров, Алексей В.: Новгород и Псков. Очерки политической истории Северо-Западной Руси XI-XIV вв. Санкт-Петербург, 2004.
- Weickhardt 1995 = Weickhardt, George G.: Pre-Petrine Law and Western Law: The Influence of Roman Law and Canon Law. *Harvard Ukrainian Studies* 19. (1995), 756-783.
- Zimin 1999 = Зимин, Александр А.: Правда Русская. Москва, 1999.